

Немања Вујчић

Филозофски факултет
Универзитет у Београду

ПИСМО АНТИОХА III НАМЕСНИКУ ЗЕУКСИДУ. ПИТАЊЕ АУТЕНТИЧНОСТИ

АПСТРАКТ: Како у специјалистичким радовима посвећеним питању селеукидске колонизације тако и у општим синтезама хеленистичке историје, као важан и непосредан извор за питање колонизације редовно се користи одломак из *Јудејских сџарина* Јосифа Флавија, наводно аутентично писмо које је Антиох III упутио свом намеснику у Малој Азији. Мада се старија историографија бавила питањем аутентичности овог и других писама које Јосиф Флавије наводи, у новијој постоји готово опште прихватање овог текста као апсолутно веродостојног. Постоје, међутим, велики проблеми подједнако о форми и садржају наводног писма који доводе у питање његову употребљивост као историјског извора.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Антиох III, хеленизам, Јосиф Флавије, Јевреји, Мала Азија, војне колоније.

Колонизација Азије од стране селеукидских краљева је један од великих феномена античке историје. Важан аспект селеукидске колонизације је војна колонизација: насељавање великог броја ратника и њихових породица широм царства, чиме се обезбеђивала неопходна војна резерва. Војници су добијали земљу, правне и економске привилегије, а заузврат дуговали краљу војну службу. Упркос томе што се феномен манифестује на огромном простору, изворни материјал који га поближе осветљава није велики. Један извор, који цитира Јосиф Флавије у *Јудејским сџаринама* XII 148–153, наизглед обезбеђује директан увид у проблем, дајући нам одговор на питања зашто је и како спровођена војна колонизација. У питању је краљевско писмо које је Антиох III упутио намеснику Зеуксиду у Малој Азији, када је обавештен да је у Лидији и Фри-

гији избио устанак. Писмо садржи краљеву одлуку како побуну треба окончати и постарати се да до сличних инцидената у будућности не дође. Текст писма у целини гласи (мој превод):

148. Краљ Антиох Зеуксиду оцу, поздрав. Ако си добро, онда је у реду; и ја сам доброг здравља.

149. Сазнавши о побунама у Лидији и Фригији, закључио сам да то захтева велику пажњу са моје стране и, пошто сам се посаветовао са пријатељима шта би требало чинити, одлучио сам да се у тврђаве и друга најважнија места из Месопотамије и Вавилоније две хиљаде јудејских породица са покућством пресели. 150. Верујем, наимае, да ће они бити поуздани чувари нашег поседа због њиховог поштовања према Богу а позната су ми и сведочанства мојих предака о њиховој верности као и њихова ревност да следе наређења. Управо зато желим, мада то може бити тешко, да буду пресељени и да, пошто сам обећао, користе своје сопствене законе. 151. А када их будеш довео до наведених места, за изградњу кућа даћеш место сваком од њих и земљу за обрађивање и сађење винове лозе и биће ослобођени давања на земаљске плодове током десет година. 152. И нека им се даје мера, све док плодове од земље не добију, жита потребног за храњење слугу. А дај и оно што је нужно за обављање службе у миру, како би нам постали још наклоњенији и склонији да раде у нашем интересу. 153. И постарај се за њихов народ колико год је то могуће, како их нико не би узнемиравао.¹

У наизглед сасвим јасном и недвосмисленом тексту, открива се већи број тешкоћа када се његова форма и садржај покушају сравнити са подацима добијеним из других извора.

Проблеми форме

Форма и вокабулар селеукидске краљевске кореспонденције су добро познати.² У виду епиграфских текстова, сачуван је рела-

¹ Josephus, *Antiquitates Iudaicae* 148–153: 148. Βασιλεὺς Ἀντίοχος Ζεύξειδι τῷ πατρὶ, χαίρειν · ἐὶ ἔρρωσαι, εὐ ἂν ἔχοι, ὑγιαίνω δε καὶ αὐτός. 149. Πυνθανόμενος τοὺς ἐν Λυδία καὶ Φρυγία νεωτερίζοντας, μεγάλης ἐπιστροφῆς ἠγησάμην τοῦτό μοι δεῖσθαι, καὶ βουλευσαμένῳ μοι μετὰ τῶν φίλων τί δεῖ ποιεῖν, ἔδοξεν εἰς τα φρούρια καὶ τοὺς ἀναγκαϊοτάτους τόπους τῶν ἀπὸ τῆς Μεσοποταμίας καὶ Βαβυλωνίας Ἰουδαίων οἴκους δισχιλίους σὺν ἐπισκευῇ μεταγαγεῖν. 150. Πέπεισμα γὰρ εὐνους αὐτοὺς ἔσεσθαι τῶν ἡμετέρων φύλακες διὰ τὴν πρὸς τὸν θεὸν εὐσέβειαν, καὶ μαρτυρουμένους δ' αὐτοὺς ὑπὸ τῶν προγόνων εἰς πίστιν οἶδα καὶ προθυμίαν εἰς ἃ παρακαλοῦνται · βούλομαι τοίνυν, καίπερ ἐργώδους ὄντος τούτους μεταγαγεῖν, ὑποσχόμενος, νόμος αὐτοὺς χρῆσθαι τοῖς ἰδίοις. 151. Ὅταν δ' αὐτοὺς ἀγάγῃς εἰς τοὺς πειρημένους τόπους, εἷς τε οἰκοδομίας οἰκιῶν αὐτοῖς δώσεις τόπον ἐκάστῳ καὶ χώραν εἰς γεωργίαν καὶ φυτείαν ἀμπέλων, καὶ ἀτελεῖς τῶν ἐκ τῆς γῆς καρπῶν ἀνήσεις ἐπὶ ἔτη δέκα. 152. Μετρεῖσθωσαν δὲ καί, ἄχρις ἂν τοὺς παρὰ τῆς γῆς καρποὺς λαμβάνωσι, σῖτον εἰς τὰς τῶν θεραπόντων διατροφάς · διδόνθω δὲ καὶ τοῖς εἰς τὰς χρεῖας ὑπηρετοῦσι τὸ αὐτάρκες, ἵνα τῆς παρ' ἡμῶν τυγχάνοντες φιλανθρωπίας, προθυμότερους παρέχωσιν αὐτοὺς περὶ τὰ ἡμέτερα. 153. Πρόνοιαν δὲ ποιοῦ καὶ τοῦ ἔθνους κατὰ τὸ δυνατόν, ὅπως ὑπὸ μηδενὸς ἐνοχλήται.

² C. B. Welles, *Royal Correspondance in the Hellenistic World*, London 1934, xli-l, lxxxv-c.

тивно велики број краљевских писама, од чега Антиоху III припада најмање 9 очуваних великим делом³ и неколико фрагментарних.⁴ Као и други облици грчких званичних писама и селеукидска писма полазе од форме приватних писама, али упркос томе имају своје специфичне карактеристике. То је утолико важније јер се сви познати примери писама селеукидских краљева и њихових високих службеника у потпуности држе ових формалних елемената те би се, у најмању руку, очекивало и да се писмо које Флавије цитира слаже са овом формом.⁵ У којој мери је то заиста случај?

Хеленистичка краљевска писма почињу уобичајеном адресом, где се именује краљ и особа или институција којој је писмо упућено, и формалним поздравом, након чега се обично директно прелази на садржај. Генерално, краљевска писма су мање формална и једноставнија од многих врста савремених докумената као што су декрети грчких градова и почасни натписи разних врста. Она су управо најједноставнија када су, као у овом случају, упућена неком службенику; писма упућена градовима и другим заједницама имају нешто сложенију форму.⁶ Писмо које Јосиф Флавије представља као Антиохово на први поглед се лако уклапа у овај општи шаблон. Краљево име се наводи у номинативу, адресант у дативу и ту је стандардни поздрав, χαίρειν. Одмах потом се наводи повод

³ У питању су следећи документи, хронолошким редом: два писма Сарду (прво и треће, 213. ст.е.) – Ph. Gauthier, *Nouvelles Inscriptions de Sardes* II, Geneva 1989, бр. 1, 3; писмо Зеуксиду (209) – H. Malay, *Letter of Antiochos III to Zeuxis with two Covering Letters*, EA 10 (1987), 7–17; Магнезији на Меандру (205) – I. Magnesia 18 (=OGIS 231; Welles, RC 31; намеснику Анаксимброту (204) – OGIS 224 (=Michel, *Recueil* 30; Welles, RC 36); Теју (после 203, пре рата са Римљанима) – SEG XLI 1003 IV; Хераклеји на Латму (око 196–193) – M. Wörrle, *Inchriften von Herakleia am Latmos I: Antiochos III., Zeuxis und Herakleia*, Chiron 18 (1988), 421–476; Илију (196) – I. Iliion 37 (=Welles, RC 42); чиновнику у Сирији – OGIS 244 (=Welles, RC 44). Сви поменути документи, изузев последњег који је нађен у Сирији, објављени су у J. Ma, *Antiochos III and the Cities of Western Asia Minor*, Oxford 2005, 284–285, бр. 1, 3, 4, 6, 19, 31, 34. Старији приређивачи су Антиоху погрешно приписивали Зеуксидово писмо Амизону (Welles, RC 38, в. следећу нап.), и писмо неког хеленистичког краља или званичника Селеукији–Тралесу (Welles, RC 41).

⁴ Већим делом фрагментарна (стога и неинформативна) писма су 2. и 4–7. Сарду (213) – Gauthier, *Nouvelles Inscriptions*, бр. 2, 4–7; трупама у Амизону (203) – OGIS 217 (=Welles, RC 39; Ma, *Antiochos III*, 294–295, бр. 6; Robert, *Amyzon* I 10), и Ниси (почетак II века ст.е.) – Welles, RC 43.

⁵ Већина историчара је прелазила преко питања форме, задовољавајући се указивањем на сличности између овог писма и фрагментарног писма Амизону, за које се веровало да је Антиох III аутор, нпр. M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World* I, Oxford 1941, 492. Испоставило се, међутим, да Антиох III уопште није аутор овог писма, већ неки његов службеник, вероватно Зеуксид, в. Ma, *Antiochos III*, 292–294.

⁶ У случају писама упућених градовима, и уводна адреса и текст саме наредбе су нешто сложенији. Краљево име је такође наведено у номинативу а адресанти су сада институције града (најчешће веће и народ града, такође у дативу: τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμῳ и сл.). Потом следи формула којом краљ обавештава грађане са којим од њихових представника је био у контакту. Затим стоји формула коју отвара везник ἐλεῖα а који објашњава разлоге за доношење одлуке и, на крају, сама одлука.

слања писма а онда и краљевска наредба (πρόσταγμα). Стил којим је писмо написано такође не одступа много од уобичајеног у краљевским канцеларијама. Три појединости, међутим, представљају озбиљну аномалију: начин на који краљ ословљава свог службеника, обраћање у првом лицу јединине и помињање „краљевских пријатеља“.

У писму Антиох ословљава Зеуксида као „оца“ (адреса је Ζεύξιδι τῷ πατρί). Такав начин обраћања краља потчињеном чиновнику нема никакве паралеле у хеленистичкој краљевској кореспонденцији.⁷ Штавише, у богатој епиграфској заоставштини Антиоха III постоји и једно писмо упућено управо Зеуксиду, приближно из времена у које Јосиф ставља одлуку о насељавању Јевреја. Антиох се овде обраћа Зеуксиду без икакве титуле или другог атрибута: Βασιλεὺς Ἀντίοχος | Ζεύξιδι χ[αίρειν].⁸ На исти начин је Антиох ословљавао и друге високе службенике. Покушај да се ова форма обраћања објасни као израз поштовања према Зеуксиду, као много старијем човеку, није убедљив. Идеолошки је било неприхватљиво да хеленистички краљ ословљава потчињеног службеника, па чак и другог краља, на начин који би имплицирао било какво уступање првенства и ауторитета. Они све службенике ословљавају на исти начин, без обзира на године. Уосталом, ми и не знамо колико је Зеуксид био стар у време састављања наводног писма. Зеуксидова добро позната каријера се управо поклапа са владавином Антиоха III (221–187). Управу над малоазијским областима преузео је одмах по освајању 213.⁹ и био на тој позицији све до Мира у Апамеји 25 година касније. Био је у служби краља и у време његове смрти 187. године, па није вероватно да је две или три деценије раније био у дубокој старости која инспирише поштовање. Према свему што знамо, Зеуксид би пре могао бити приближно исте старости као Антиох III или незнатно старији.¹⁰

Као друго, селеукидски краљеви у званичним писмима увек, без изузетка, користе плурал. Ни Антиох III у својим писмима не одступа од ове праксе. Она код осталих хеленистичких владара варира, Аталиди углавном доследно користе јединину,¹¹ у птолеме-

⁷ Cf. Welles, *RC* 9, 1; 10, 1–2; 11, 1–2; 12, 1; 18, 1; 36, 1; 56, 1; 58, 1; 59, 1; 70, 2; 71, 1–2; 73, 1–2; 75, 1–2.

⁸ H. Malay, *EA* 10 (1987), 7–17 (=SEG XXXVII 1010; Ma, *Antiochos III*, 288–292, бр. 4), 17–18.

⁹ Gauthier, *Nouvelles Inscriptions*, бр. 1, 8.

¹⁰ K. Ziegler (her.), *Der Kleine Pauly Lexicon der Antike*, Stuttgart 1964, sv. *Zeuxis*, 1526–1527.

¹¹ Welles, *RC* 24, 8; 34, 5, 13, 18, 20; 48, 4; 51, 22–24; 52, 3; 66, 3; 67, 2; 68, 2. Изузетак су два писма из исте године (182. ст.е.) – Welles, *RC* 49 и 50 али у оба почетак није

идским писмима наилазимо на обе могућности,¹² али у Селеукидским писмима се среће искључиво множина. Чини се невероватним да је само у једном једином случају ова форма нарушена и то управо у писму где постоје и други проблеми формалне природе.¹³

Најзад, помињање „краљевских пријатеља“ на овај начин и на овом месту је крајње необично. У стварности, хеленистичке монархије нису почивале на једном човеку. Краљ је и при доношењу одлика и при њиховом спровођењу завистан од разних елемената државног апарата. Најближи краљеви сарадници су имали статус краљевских „пријатеља“ и „рођака“ и са њима се краљ редовно саветовао о разним питањима. Управо време Антиоха III даје неке сугестивне примере моћних владарских саветника, у монархији Селеукида и ван ње. Али краљеви саветници и помоћници су део унутрашњег државног механизма. Званична писма поштују извесне строге идеолошке оквири који, пре свега, намећу потпуно изједначавање између краља и државе. У осталим писмима краљ се представља као усамљена и свемоћна фигура, која одлуке доноси и спроводи без ичије помоћи; ако и иступа заједно са неком другом личношћу, то је увек припадник династије, најчешће краљев син или брат. Наравно, реалност је могла бити сасвим другачија, краљ је могао бити у потпуности ослоњен на саветнике или чак сасвим немоћан, али у званичном контексту се ово није видело. Поново се поставља питање зашто је баш писмо које Јосиф цитира изузетак? Могао би се изнети приговор да се уопште не ради о јавном документу, већ интерној кореспонденцији између владара и његовог намесника. Ако је то случај, онда се поставља и друго питање: како је такав тајни документ нашао пут до Јосифа Флавија?

На крају, може се приметити и то да писму недостају завршни поздрав и датум, елементи који су апсолутне константне свих краљевских писама. У светлу претходно наведених, ово је мања тешкоћа. Писмо, ако је аутентично, можда просто није цитирано у целини.¹⁴

сачуван, могуће је да су написана у име браће Еумена II и Атала; за паралелу в. Welles, *RC* 65 (заједничко писмо Атала II и будућег Атала III).

¹² Множина: Welles, *RC* 21, 1; 27, 5, 7–8; једнина: 30, 10–11; 33, 6, 14, 20; у Welles, *RC* 14 се срећу и једнина (2, 4) и множина (10–11, 14).

¹³ За библиографију о овој формалној одлици селеукидских писама в. J.-D. Gauger, *Formalien und Authentizitätsfrage: noch einmal zum Schreiben Antiochos' III. an Zeuxis (Jos. Ant. Jud. 12, 148–153) und zu den Antiochos-Urkunden bei Josephus*, *Hermes* 121–1 (1993), 64, нап. 4.

¹⁴ Детаљнију анализу важнијих формалних аномалија у писму (у светлу открића Антихових писама Сарду) даје Gauger, *op. cit.*, 63–69.

Проблеми садржаја

Формална одступања су, дакле, озбиљна, мада можда не и непремостива. Увек се може претпоставити да Јосиф Флавије не даје тачан цитат већ парафразу или да је за кварење текста одговоран неки посредник кога је писац користио. У преношењу текста могу настати најразличитије грешке. Али и сам садржај писма је врло проблематичан. Укратко, Антиох у писму саопштава пет појединости: 1) озбиљан устанак је избио у Лидији и Фригији; 2) као одговор на подизање устанка, 2000 јеврејских породица из Месопотамије и Вавилоније биће упућено у проблематичну област као војни колонисти; 3) разлог за избор Јевреја је њихова нарочита верност династији и њихова побожност; 4) Јевреји ће имати слободу да живе по сопственим обичајима; 5) добиће одговарајуће економске бенефиције.

У самом почетку наилазимо на озбиљну тешкоћу: мада смо добро информисани о датом периоду, ниједан извор не наводи избијање устанка против Селеукида у Малој Азији крајем III века ст.е. Свакако да је морао бити у питању догађај великих размера, ако је због њега узнемираван краљ који се тада налазио на војном походу у Средњој Азији. Утолико је теже тврдити да би сачувани извори могли да игноришу овако важан догађај. У писму нам нису наведени ни узроци устанка нити ко се тачно бунио: локални намесници, градови, војни колонисти, домаће становништво? У тексту је све врло нејасно и подређено правој теми – насељавању Јевреја. Антиох III је велику пажњу и средства посветио западу Мале Азије, за шта су постојали снажни разлози, стратешки и идеолошки. У претходној деценији у овој области је имао упориште Ахеј, Антиохов одметнути рођак који је узурпирао и краљевску титулу. Краљевска војска је сломила Ахејев отпор у дуготрајној и напорној кампањи (216–213) која је кулминирала у великој опсади и разарању Сарда, Ахејевог главног упоришта.¹⁵ По завршетку овог рата, уложена су велика средства у обнову ових области и спроведена темељна реорганизација управе у овим сатрапијама. Зеуксид је постављен за јединственог намесника свих селеукидских сатрапија западно од Таура и обезбеђено је значајно војно присуство, о чему сведочи Антиохова кореспонденција са грађанима Сарда.¹⁶ У таквим околностима, где је краљевска управа централизована у

¹⁵ Polybius VIII 15–21. E. R. Bevan, *The House of Seleucus II*, London 1902, 1–13; R. M. Errington, *Rome against Philip and Antiochus*, у: *CAH VIII*2, Cambridge 2006, 248–249; Ma, *Antiochos III*, 59–62.

¹⁶ Gauthier, *Nouvelles Inscriptions*, бр. 1–4.

једном намеснику који на располагању има знатна материјална средства, стајаћу војску и мрежу гарнизона, тешко је очекивати избијање устанка ширих размера. Још је теже објаснити зашто тако велики покрет не спомињу други извори. Даље, иако има сва потребна средства и овлашћења, Зеуксид чека на инструкције од Антиоха, који је у том тренутку на другој страни континента.

Нелогичности овде не престају. Као одговор на избијање устанка, краљ доноси одлуку о пресељењу извесног броја војних колоништа са породицама. Али војна колонизација није војна операција, она не служи за сламање покрета који је у току. Војна колонизација дугорочно доноси велике погодности краљу, али то је мера којој је потребно време да се реализује, као што се види и из самог писма. Тек када су колоније основане, економски обезбеђене и, често, утврђене, оне могу да служе као мера превенције будућих побуна. Побуне у току су морале, без одлагање, да буду регулисане снагама које је Зеуксид имао на располагању а које су, као што је познато, биле знатне. Да ли се ова тешкоћа може решити претпоставком да је Зеуксид већ угушио устанак и да краљ само доноси одлуку о осигуравању повраћене територије? Смисао свакако није такав: краљ је примио вести о „побунама“ (νεωτερίζοντες) и закључио да то захтева „велику пажњу“ (μεγάλη ἐπιστροφή) с његове стране. Побуне које су брзо и ефикасно угушене нису нешто чиме би се бавио краљ који је и сам на војном походу велике важности на супротном крају царства. И овде се поставља проблем неодређености текста. О местима где су побуне избиле и где су колонисти упућени не сазнајемо ништа више сем опште одреднице „у Лидији и Фригији“ (ἐν Λυδίᾳ καὶ Φρυγίᾳ). Краљ не наводи градове и места где ће колонисти бити упућени нити да ли се ради о једној или више колонија.

Зашто баш јеврејске породице? Писмо као разлоге наводи њихово „поштовање према Богу“ (διὰ τὴν πρὸς τὸν θεὸν εὐσεβείαν) и „сведочанства о њима од предака“ (καὶ μαρτυροῦμένων δ' αὐτοῦς ὑπὸ τῶν προγόνων) о верности и послушности према династији. Прво објашњење је толико у супротности са свим што знамо о хеленистичким монархијама, њиховом функционисању и идеологији, да је довело у неверицу и неке од најупорнијих бранилаца аутентичности писма. Да је њихова монотеистичка религија могла на неки начин да препоручи ове људе као војне колонисте тешко је замисливо, као и идеја да су хеленистички краљеви гајили нарочито интересовање и поштовање према јудаизму.¹⁷ На шта се

¹⁷ Ово је покушао да докаже А. Schalit, *The Letter of Antiochus III to Zeuxis Regarding the Establishment of the Jewish Military Colonies in Phrygia and Lydia*, JQR 50–4

односе „сведочанства предака“ тешко је рећи. Да ли аутор писма сугерише да су у некој тешкој ситуацији по царство, Јевреји из Месопотамије показали нарочиту верност према династији? Када бисмо били сигурни да је писмо аутентично, ова појединост би се могла пре објаснити као опште место о верности поданика, а не као алузија на неке конкретне догађаје.

Слобода Јевреја да живе по сопственим обичајима се уклапа у генералну политику Селеукида и не побуђује сумњу. Реченица у којој се Зеуксиду наређује да се стара за колонисте „како их нико не би узнемиравао“ (ὅπως ὑπὸ μηδενὸς ἐνοχλήται) тражи извесно објашњење. Она имплицира да су непријатности и узнемиравања нешто што се може очекивати да задеси колонисте, па је неопходно и да краљ ту појединост нагласи. У време када Јосиф Флавије пише (крај I века н.е.),¹⁸ нетрпељивост према Јеврејима у многим областима Римског царства је реалност. Током великог устанка (66–73 н.е.) и непосредно после, Јевреји су били жигосани као бунтовници против римске власти и њихове заједнице су претрпеле читав талас озбиљних напада, док је незабележених злостављања и непријатности нижег реда морало бити много више. Таквим претњама Јевреји Селеукидског царства у време Антиоха III нису били изложени нити је било разлога да од њих страхују. Не фаворизујући ниједну посебну етничку групу, Селеукиди су, као и Ахемениди пре њих, допуштали разнородном становништву свог царства да живи према властитим обичајима и навикама, све док су административне и фискалне потребе државе биле задовољене.¹⁹ У новијим студијама селеукидски краљеви су чак описани као својеврсни идеолошки камелеони који су се свакој групи својих поданика представљали у складу са њиховим традиционалним схватањима власти

(1960), 298–299. Примери које Schalit наводи како би показао да је слично схватање (побожност као препорука за добре војнике) било уобичајно у хеленистичким монархијама су потпуно произвољни: почасни натпис који су критски савезници Птолемеја VI упутили Аглају са Коса (M. Holleaux, *Décret des auxiliaires crétois de Ptolémée Philométor, trouvé a Délos*, у: *Études d'épigraphie et d'histoire grecques III: Lagides et Séleucides*, Paris 1942, 77–97) и писмо Атала III Кизику где краљ препоручује свог рођака Атенеја, Сосандеровог сина, иначе доживотног свештеника Зевса Сабазија (Welles, *RC* 66). Претпостављам да у првом случају доказну снагу треба да пружи сама чињеница да се у документу који је састављен у име војника спомиње побожност хоноранда? У другом случају и то недостаје, изузев ако сам појам „побожности“ (εὐσεβεία) својим присуством у ма ком тексту доказује Schalit-ову тезу. Cf. и даљу елаборацију Schalit, op. cit., 300–302.

¹⁸ Дело је започео још током писања *Јудејског раџа*, а завршио га у 13. години Домицијанове владавине (93–94. н.е.), в. J. R. Bartlett, *Jews in the Hellenistic World: Josephus, Aristaeus, The Sibylline Oracles, Eupolemus*, Cambridge 1985, 79.

¹⁹ Rostovtzeff, *SEHWW* I, 435: “In general the early Seleucids, like the Ptolemies, were careful not to offend the religious feelings of their subjects.”

и ауторитета.²⁰ Селеукидски владар је тако могао бити македонски краљ или заштитник грчких градова на једној страни, док је на другој стављао маску традиционалног вавилонског краља. Исти принцип се примењивао у односима са јеврејском заједницом према којој су Селеукиди имали приступ у основи идентичан као и Ахемениди. Пре инцидента са претварањем Јерусалима у Антиохију у време Антиоха IV, четири деценије касније, није било разлога да се чини посебан осврт на безбедност Јевреја и заштиту њихових обичаја. Поменути инцидент и серија несрећних догађаја који су из њега произишли показују ништа друго до да селеукидски двор није био добро информисан о јеврејској традицији и карактеру њихове религије.²¹ Далеко од тога да су Селеукиди били импресионирани јудаизмом или бар заинтересовани за њега; напротив, они су према јудаизму показали темељно непознавање и неразумевање.

Проблеми контекста

После анализе формалних и садржинских тешкоћа, остаје да се погледа како се ово писмо уклапа у шири историјски оквир хеленистичког периода. Најпре, место где Јосиф цитира писмо није у складу са хронолошким излагањем. Оно би требало да је написано у време када је Антиох III био у „горњим сатрапијама“ (ἐν ταῖς ἄνω σατραπείαις, 209–205/204), али је у Јосифовом тексту цитирано у опширном екскурсу о почастима које су хеленистички владари подарили Јеврејима. Непосредно пре, писац говори о тешкоћама у којима су се Јевреји Палестине нашли крајем III века ст.е., о рату између Антиоха III и Птолемеја V, Антиоховој победи над Скопасом и освајању Палестине.²² Затим се наводе три документа чији је циљ да илуструју посебну наклоност коју је овај владар имао према јеврејским заједницама. Први документ је Антиохово писмо намеснику Птолемеју,²³ други је краљевска уредба о Јерусалиму²⁴ а трећи је овде разматрано писмо Зеуксиду. Дакле, ово писмо уопште није део главног тока излагања нити је наведено како би се нешто саопштило о вавилонским Јеврејима или њиховом насељавању у Малој Азији. Сврха наводног писма је да потврди ауторову тезу о великој наклоности хеленистичких краљева а по-

²⁰ J. Ma, *Kings*, у: A. Erskine, *A Companion to the Hellenistic World*, Oxford 2005, 179–183.

²¹ P. Green, *Alexander to Actium: The Historical Evolution of the Hellenistic Age*, Berkley – Los Angeles 1990, 504–506; O. Mørkholm, *Antiochus IV of Syria*, Copenhagen 1966, 135–136.

²² Josephus, *Antiquitates Iudaicae* XII 129–133.

²³ *Ibid.* XII 138–144.

²⁴ *Ibid.* XII 145–146.

себно самог Антиоха III према Јеврејима. Централно место има реченица у којој се подвлачи побожност Јевреја и њихова верност династији, све остало су споредне појединости које су могле бити другачије срочене или просто изостављене а да не наруше оно што је Јосиф желео да постигне.

Тврдња да је писмо састављено док је краљ био у „горњим сатрапијама“ не иде у прилог аутентичности текста. Хронологија овог дела Антиохове владавине није тако сигурна као за ранији период, највише због тога што Полибијев текст постаје фрагментаран. Већина коментатора су писмо стављали непосредно после Ахејевог пада, ослањајући се на тезу по којој су Фригија и Лидија биле скоро освојене и још недовољно организоване области. У ствари, Антиохов боравак у „горњим сатрапијама“ не треба стављати у године 212–204, како се конвенционално чини,²⁵ већ у ужи временски распон 209–205/204. Новији епиграфски налази потврђују овај став. Антиох се на самом почетку 213. обрачунао са Ахејом и одмах отишао у северну Сирију, препуштајући овлашћења и потребне трупе Зеуксиду.²⁶ У Сирији је остао до пролећа или лета 212. У ту годину пада поход против Јерменије који се завршио предајом јерменског краља Ксеркса и његовим претварање у Антиоховог вазала (и зета).²⁷ У току 210. је прешао у Месопотамију, у склопу грандиозних припрема за велики источни поход.²⁸ У лето 209. га налазимо са војском у Медији и тек тада се може говорити о боравку у „горњим сатрапијама“. С јесени исте године краљ је већ у Хирканији, на походу против Парта који ће трајати око годину дана (209–208).²⁹ Уследио је други поход, такође у трајању од око годину и по дана против Еутидема у Бактрији (јесен 208–206), крајем 206. или почетком 205. године краљ је већ био у Индији да би неколико месеци касније кренуо назад у западне области царства, у којима га срећемо 204.³⁰ Оно што Јосиф саопштава хронологија похода чини још невероватнијим. Да ли је вероватно да би намесник у чијој области избијају озбиљни нереди могао да себи допусти да не реагује и да чека одговор краља, удаљеног хиљадама километара? У таквим околностима било је неизвесно да ли би и када евентуално писмо стигло до краља и, још неизвесније, колико би се

²⁵ Cf. Green, *Alexander to Actium*, 293; Ma, *Antiochos III*, 63–64.

²⁶ Прво од наведених писама Сарду је из марта 213, друго из јула или августа исте године.

²⁷ Polybius, *Historiae* VIII 23–25; Strabo XI 14, 15.

²⁸ *Ibid.* IX 43.

²⁹ *Ibid.* X 27–31; Justin XLI 5, 7.

³⁰ Polybius XI 34. Bevan, *Seleucus II*, 16–24; A. Bouché-Leclercq, *Histoire des Séleucides (323–64 avant J.-C.)*, Paris 1913, 157–167; Errington, *CAH* VIII2, 249–250.

чекало на одговор. Није вероватно да би таква краљева одлука у тренутку приспећа уопште била актуелна. Систем намесника и сатрапија и јесте осмишљен као одговор на немогућност једне особе да увек буде у току са догађајима и да правовремено доноси одлуке. Епиграфски документи сведоче да је краљ могао да буде у току са догађајима у Лидији док се сам налазио у северној Сирији,³¹ али је велико питање како је ова веза функционисала када је 210. прешао Еуфрат, а камоли кад је био на крајњем истоку царства. У том смислу је потребно присетити се Александрове кампање у источним сатрапијама и догађаја који су се истовремено одвијали у западним областима царства (самовоља сатрапа, Харпалова афера) а које он није могао да спречи (ако је уопште и знао за њих) све док поново није био лично присутан.

А. Schalit је изнео и тврдњу да је могући разлог зашто је краљ послао колонисте из Вавилоније тај што су просто били лако доступни.³² Али то би значило да је и сам краљ био у Вавилонији или негде у непосредној близини. Хронолошки, то би могло бити у време 210–209. године, када је краљ био у Месопотамији припремајући источни поход, али би се такво тумачење нашло у конфликту са податком о краљевом боравку у „горњим сатрапијама“. Краљ је 209. био у Медији, већ на знатној удаљености од Вавилоније а убрзо је отишао и много даље у унутрашњост Азије. Ако је близина потенцијалних колониста самом краљу и његовој пратњи била икакав параметар, пре би се могао очекивати другачији избор. А не треба губити из вида ни огромно растојање које су колонисти из Вавилоније имали да пређу до свог новог пребивалишта.

Природно се поставља питање избора колониста. Антиохово царство је било огромно, у том тренутку свакако највећа државна формација на свету. Модерне процене популације не дају царству мање од 18 до 20 милиона становника, што је огроман број за античко доба.³³ Краљ је за потребе колонизације имао на располагању велики број различитих етничких група. За потребе војне колонизације су, међутим, коришћене само неке групе. Радило се, без изузетка, о оним групама које су имале одговарајућу војничку традицију и искуство. Насељавани су, пре свега, Грци и Македон-

³¹ Прво краљево писмо Сарду је већ из марта 213 (Gauthier, *Nouvelles Inscriptions*, бр. 1, 10) а треће (*Ibid.* бр. 3) је писано крајем лета.

³² Schalit, *op. cit.*, 297.

³³ Нова студија G. G. Aperghis, *The Seleukid Royal Economy. The Financies and Financial Administration of the Seleukid Empire*, Cambridge 2004, 56–57 даје царству 18,5–19,5 милиона становника на врхунцу у време Антиоха III (Јужна Тракија, освојена 197–196. није укључена у процену); у односу на друге постојеће процене, Aperghis даје далеко најниже цифре, те се оне могу употребити као полазна доња граница.

ци, али чујемо и о војним колонијама Трачана, Келта, Мизијаца, Иранаца и других.³⁴ Одређене групе се просто не јављају, нпр. семитског становништва Сирије и Месопотамије уопште нема, иако су у питању најгушће насељене области царства. Старија историографија је ово настојала да објасни тиме што су одређене групе биле природно више ратничке него друго. Грци, Келти или Персијанци су сами по себи били „добар ратнички материјал“ док су, рецимо, Семити били природно кротки и неагресивни и стога неподесни за војнике. Срећом, оваква упрошћена објашњења која понегде иду до ивице расизма данас се у науци не срећу. У питању је нешто друго. Понашајући се практично, можда чак и опортунистички, хеленистички краљеви су настојали да узимају у службу готове и спремне ратнике а нарочито су избегавали да се уплићу у сложен и дуготрајан процес претварања цивилног становништва у војнике. Много је погодније било користити оне људе који већ имају војно искуство и оружје. Александар и дијадоси су у првим годинама хеленистичке колонизације насељавали испуњене македонске ветеране и грчке најамнике и тако створили језгро војних колоништа. Преузимањем ових и оснивањем многих других војних колонија, Селеукиди су себи обезбедили војну резерву, поред које је увек постојао изванредан број тренутно ангажованих плаћеника, од којих су неки касније и сами могли постати војни колонисти. Такође, неке етничке групе су наставиле да дају војнике и под Селеукидима, као што су чинили и под Ахеменидима. Још једну појединост треба нагласити: мада су као војнике користили људе различитог порекла, Селеукиди и друге велике династије су строго пазили да језгро и највећи део војске ипак чине трупе грчко-македонског порекла и масе домаћег становништва су радије користили као радну снагу и извор прихода него као регруте.³⁵ Да поверење између елите страног порекла и домаћег становништва никад није било потпуно, показује и птолемеидско искуство са регрутовањем Египћана, што је иначе мера којој се приступило само у околностима крајње нужде.³⁶ Стога међу познатим војним колонијама највише има оних у којима су насељени Грци. У целини, селеукидска армија (као и друге хеленистичке армије) је била професионалног типа и већи део становништва царства није служио у њој. Међу бројним групама које не срећемо као војнике налазе се и Јевреји.

³⁴ В. Бар-Кочва, *The Seleucid Army: Organization and Tactics in Great Campaigns*, Cambridge 1976, 20–37.

³⁵ *Ibid.*, 44–52. Није био убедљив покушај Aperghis-a, *Royal Economy*, 195–196 да оспори основе селеукидске војне организације и читавој армији припише најамнички карактер.

³⁶ Polybius, *Historiae* V 65; V 107.

Писмо које Јосиф Флавије цитира је једини извор који спомиње постојање јеврејских војних колонија у држави Селеукида. Уопште, дела Јосифа Флавија су једина која спомињу учешће Јевреја у војскама неке хеленистичке монархије изузев, наравно, државе Хасмонејаца. Ова појединост је и највећи проблем научника који заговарају аутентичност и веродостојност писма: потребно је доказати да су Јевреји имали онакве војничке традиције и искуство које би их сврстале у ред са, рецимо, Грцима или Трачанима и тако их препоручиле за војну колонизацију. „Упркос томе, одлучујући фактор (sc. за избор колониста) су несумњиво били ратнички квалитет по којима су месопотамски Јевреји постали познати.“³⁷ Стиче се утисак да се и овде ради о горе поменутој врсти схватања која неке етничке групе види као „природно“ ратничке а друге не. Аргументи који се наводе у прилог ове и сличних тврдњи су следећи: 1) почетком V века ст.е. постојао је на југу Египта (Елефантина) гарнизонско насеље Јевреја, које су основали Персијанци;³⁸ 2) Јевреји су служили у војсци Александра Великог;³⁹ 3) пожртвованост Јевреја у макабејском устанку против Селеукида; 4) победе двојице одметника, Хасиде и Ханилаја (у грч. тексту Ἀσιδίωνς и Ἀνιλαιώνς), у партској Вавилонији, који су наводно успели да (привремено) створе властиту државу.⁴⁰ Први пример је из Египта, готово два века пре настанка државе Селеукида, говори о стражарској дужности и није уопште извесно да се ради о вавилонским Јеврејима. Други пример је извесно фалсификат; о учешћу Јевреја у Александровој војсци говори само Јосиф Флавије док примарни извори за Александрову каријеру о томе не говоре ништа.⁴¹ Макабејски устанак је посебан историјски феномен који тешко да стоји у ближој вези са питањима селеукидске војне организације. Чињеница да се једна популација, чији се верски и културни идентитет нашао непосредно угрожен, дигла на оружје, није никакав доказ да су њени припадници били цењени и коришћени као војници четири деценије раније. Уосталом, сам ток макабејског устанка показује једну општу шему: докле год воде опрезан, герилски рат или докле год се боре само са снагама локалних намесника, устаници су успешни; отворени сукоби са регуларном селеукидском армијом

³⁷ Schalit, op. cit., 297: “Nevertheless, the decisive factor was no doubt the martial qualities for which the Mesopotamian Jews came to be known.”

³⁸ A. Coway, *Aramaic Papyri of the Fifth Century BC*, Oxford 1923, xv-xviii.

³⁹ Josephus, *Antiquitates Iudaicae* XI 8, 5; *ibid.*, *Contra Apionem* I 22.

⁴⁰ *Ibid.*, *Antiquitates Iudaicae* XVIII 9, 1-7.

⁴¹ H. Hegermann, *The Diaspora in the Hellenistic Age*, у: *The Cambridge History of Judaism II: The Hellenistic Age*, Cambridge 2007, 121-124.

су се редовно завршавали тешким поразима побуњеника.⁴² Четврти пример такође нема никакве везе са професионалним армијама, много је каснији од времена Антиоха III а и о њему сазнајемо само од Јосифа Флавија. Поново, налазимо на кружни аргумент где је доказ у прилог веродостојности Јосифа Флавија он сам.

У целини, наведени примери ни хронолошки ни на други начин нису у вези са проблемом који овде анализирам, а један или више њих су неверодостојни. Дакле, нема доказа да су Јевреји уопште учествовали у армијама великих хеленистичких сила нити да су их Селеукиди користили као војне колонисте.

Закључак

Разматрање које сам овде поделио на три групе проблема – формална, садржинска и контекстуална – имало је за циљ да пружи утемељен одговор на питање да ли је Антиохово писмо Зеуксиду аутентично и веродостојно. Што се аутентичности тиче, одговор мора недвосмислено бити: не. Писмо по форми не одговора документима селеукидске краљевске канцеларије, садржи многобројне аномалије и тешко се уклапа у шири контекст. Питање веродостојности је сложеније, један фалсификован документ може лако садржати и сасвим тачне информације. Ипак, не могу да се сложим са тврдњом G. M. Cohen-а да, без обзира на то да ли је писмо фалсификат или не, „нема никаквог разлога да се сумња да су јеврејски колонисти послати у Малу Азију.“⁴³ О овим многобројним војним колонистима (2000 породица, а текст помиње и њихове слуге) у руралној унутрашњости Мале Азије, нема ни трага у каснијим временима.⁴⁴ Јеврејску дијаспору, која се касније образовала у великим центрима на западу полуострва, свакако не чине потомци војних колониста у Лидији и Фригији, мада је било покушаја да се и то тврди.⁴⁵ Да ли овде „несумњиво имамо нормалну процедуру коју

⁴² Bar-Kochva, *The Seleucid Army*, 174–200; Ch. Habicht, *The Seleucids and their Rivals*, *CAH VIII*2, 354, 357 и нап. 126, 363, 369–370.

⁴³ G. M. Cohen, *The Seleucid Colonies. Studies in Founding, Administration and Organization*, Wiesbaden 1978, 6: “Certainly there is no reason to doubt that Jewish colonists were sent to Asia Minor.”

⁴⁴ Постоји врло позни натпис (надгробни споменик, *IGRR IV 1387=TAM V-1 608*), датиран у 354. годину Сулине ере (=270 н.е.), који говори о „Ἰουδαίων κατοικία“, што су неки историчари (V. Tscherikower, *Hellenistic Civilization and the Jews*, Philadelphia 1959, 502, нап. 63) тумачили као сведочанство о постојању јеврејске војне колоније. Али L. Robert, *Villes d'Asie Mineure. Études de géographie ancienne*, Paris 19622, 282 нап. 1 је показао да је ово мало вероватно и да се пре ради о топониму локалне, анадољске етимологије.

⁴⁵ R. Marcus, op. cit., 765–766.

су следили Селеукиди када су оснивали колонију⁴⁶ друго је питање. У најмању руку, у нормалну процедуру није спадало насељавање колониста са породицама као одговор на непосредну војну претњу. Одредбе о праву колониста на властите законе и наведене економске олакшице се добро уклапају са оним што знамо о селеукидској колонизаторској политици и допуштају да је аутор био у извесној мери упућен у проблем. Низ документарних извора али и један број античких писаца могли су да аутору писма пруже информације на основу којих је састављен овај текст. Пошто свакако није продукт селеукидске канцеларије, поставља се питање када је писмо састављено и ко је аутор. Садржај писма као да одаје атмосферу стрепње за права и верске слободе Јевреја, те је свакако настало у времену после макабејског устанка; сасвим је могуће да је текст много познији, можда из времена Флавија. О тачним околностима настанка и идентитету аутора се не може ни спекулисати, сем елементарне претпоставке да је несумњиво био у питању класично образован Јеврејин. Нисам спреман да идем тако далеко да тврдим да је сам Јосиф Флавије саставио писмо или свесно унео нешто што је препознао као фалсификат у свој текст. Вероватно га је преузео из неког свог извора.

У модерној историографији аутентичност разматраног писма је широко прихваћена. Старија историографија је била подељених мишљења о овом питању: чули су се ставови и у прилог веродостојности писма и против ње,⁴⁷ а разматрана је и могућност да су фалсификована поједина места у иначе аутентичном тексту.⁴⁸ Али од средине XX века па надаље, историчари прихватају писмо као аутентично готово без дискусије.⁴⁹ Од новијих радова, поменута

⁴⁶ Cohen, *Colonies*, 6: "In any event the document is important because it undoubtedly gives the normal procedure followed by the Seleucid when founding a colony." Cohen на овом месту парафразира Rostovtzeff-а (в. следећу нап.).

⁴⁷ У прилог аутентичности: E. Bickerman, *Institutions des Séleucides*, Paris 1938, 84–86; M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World I*, Oxford 1941, 492; Welles, *RC*, vii. Против: J. Wellhausen, *Israelitische und jüdische Geschichte*, Berlin 1907, 236, нап. 2; H. Willrich, *Judaica: Forschungen zur hellenistisch-jüdischen Geschichte und Litteratur*, Göttingen 1900, 59; *ibid.*, *Juden und Griechen von der makkäbaischen Ehrebnung*, Göttingen 1895, 41–42; E. Schürer, *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi III: Judentum in der Zerstreuung und die jüdische Literatur*, Leipzig 1898, 10–11 није био сигуран да ли је у питању фалсификат или не.

⁴⁸ Углавном се сматрало да је помињање јеврејске побожности уметнуто у текст или да је оригинални (политеистички) израз измењен (првобитно πρὸς τὸ θεῖον уместо πρὸς τὸ θεὸν и сл.): Holleaux, *op. cit.*, 97; E. Meyer, *Ursprung und Anfänge des Christentums II: Die Entwicklung des Judentums und Jesus von Nazaret*, Darmstadt 1962, 25–26, нап. 2 (прештампано издање Stuttgart–Berlin 1925).

⁴⁹ Од опширне библиографије наводим само најважније примере: Cohen, *Colonies*, 5–9; *ibid.*, *The Hellenistic Settlements in Europe, the Islands and Asia Minor*, Berkley – Los Angeles – Oxford 1995, 47, 212–213; E. S. Gruen, *Jews and Greeks*, у: A. Erskine, *A Companion to the Hellenistic World*, Oxford 2005, 272; Hegermann, *CHJ*, 145–146; Ma, *Antiochos*

Gauger-ова студија је једина која доказује да је писмо фалсификат.⁵⁰ Релативно јединство мишљења јесте индикативно али није аргумент само по себи. Број епистоларних фалсификата у антици је био огroman. Њихови аутори су на тај начин могли да своје ставове пропагирају кроз уста митских личности, великих државника, војсковођа и филозофа. У тај образац се наводно Антиохово писмо сасвим добро уклапа. Оно има јасну тенденцију, циљ му је да покаже колико су хеленистички владари ценили верност и способност Јевреја и колико су поштовали њихову веру. И управо зато је изабран Антиох III, као један од најмоћнијих и у античкој традицији најпознатијих хеленистичких владара.

Једно од основних правила у критици античких извора је да се писма и други документарни извори које цитирају антички писци узимају са великом резервом. Строгој анализи и оштрој критици су била подвргнута писма, говори и други документи које наводе аутори попут Тукидида, Полибија, Аријана и других. Очигледно, тако строгој научној критици није био подвргнут и Јосиф Флавије, иако ће се тешко наћи неко ко би тврдио да је Јосифова објективност на нивоу, рецимо, Тукидидове. Зашто су онда историчари, иначе врло критични и скептични, у случају Јосифовог дела тако брзо и потпуно спремни да поверују?⁵¹

Nemanja Vujčić

Faculty of Philosophy
University of Belgrade

THE QUESTION OF AUTHENTICITY OF THE ANTIOCHUS III LETTER TO ZEUXIS

Summary

There was much debate in the early 20th century historiography whether or not the letter quoted by Josephus in *Antiquitates Iudaicae* 12.148–153 is a genuine Hellenistic document. The more recent studies regard this letter as authentic with a remarkable degree of uniformity, usually without any attempt at careful analysis (Gauger's work being the only exception). As it stands, the letter *could* provide useful information on a number of important questions, including the history of the Seleucid

III, 63 (али уз ограду: "assuming that the document is authentic"); R. Marcus, Appendix D III, y: Josephus, *Jewish Antiquities* v. VII, Loeb, London 1971, 764–766; Schalit, op. cit., 289–318; G. Shipley, *The Greek World after Alexander*, London 2003, 296; F.W. Walbank, *The Hellenistic World*, Cambridge MA 1992, 131–132.

⁵⁰ Gauger, op. cit., 63–69.

⁵¹ Cf. Bartlett, *Jews in the Hellenistic World*, 78: "we must always scrutinise Josephus' motives in writing, especially in the matters concerning Jewish politics or his own position."

military colonies, events of the reign of Antiochus III and the creation of the Jewish diaspora in Asia Minor, *if only* there were a hard proof that it is what it claims to be. But the more thorough reading reveals a great number of anomalies involving the text, including both its formal features and the contents.

The alleged royal letter shows flaws and discrepancies that separate it from the other known epistulae of the same king. The expression king uses to refer to his subordinate (“father”) is very unusual and at odds with the basic ideas of Hellenistic kingship. Another anomaly is the mention of royal “friends” in such context, and also the fact that king refers to himself in singular, plural being the only form encountered in the other Seleucid royal letters. Contents of the letter also raise a number of questions that can hardly be reconciled with the current knowledge of the Hellenistic world. Great uprisings in Lydia and Phrygia are mentioned in the text but are otherwise unknown, which is very strange considering that we are generally very well informed about this period. Another point of doubt is that the instructions on an urgent matter are expected from the king, himself absent on a campaign in the eastern parts of the Empire, in spite the obvious fact that the governor Zeuxis had both means and the authority to deal with any possible challenge of the sort.

The greatest problem with the alleged letter is the assumption that the military colonization is a method to quell the uprising; this is simply not the case. But the very purpose of the letter, viewed in the context of the Josephus work, is not to inform the reader about this or any other measure of the Seleucid government, but rather to prove that Jews were held in high esteem by Antiochus III and the other rulers of his dynasty. This also explains the choice of Babylonian Jews as military settlers, otherwise unprecedented in Hellenistic world outside Palestine itself. This and other problems with both external and internal features of the document clearly point that we are dealing with a later forgery, perhaps as late as the final quarter of the 1st century AD. Josephus was probably not the author of the forgery, more likely he found it in the one of his sources. It seems that so far, the letters and other documents quoted by Josephus did not receive the amount of critical examination that is standard in the classical scholarship.